

HARBIY QAHRAMONLIK IDEALLARI VA NAMOYON BO‘LISH SHAKLLARINING IJTIMOYIY-FALSAFIY TAHLILI

Pulatov Baxodir Abduraupovich

Farg‘ona davlat universiteti

Harbiy ta‘lim fakulteti

Maxsus tayyorgarlik sikli boshlig‘i

Mamajonov Raximjon Akramjonovich

FDU Harbiy talim fakulteti katta o‘qituvchisi

Axmadjonov Shoxruxbek Baxromjon o‘g‘li

Harbiy ta‘lim fakulteti kursanti

Annotatsiya: *Ushbu maqola harbiy qahramonlik ideallari va namoyon bo‘lish shakllarining ijtimoiy-falsafiy tahlili Hozirgi muommolariga boy davrda yoshlarda yuksak insoniylikka asoslangan chinakam qahramonlik va yuksak fidoyilik shakllantirishning ob‘ektiv shart-sharoitlari to‘g‘risida yanada chuqurroq o‘ylash taktik va strategik maqsadlarimiz sirasiga kiradi. Negaki, mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan keyingi davrlarda ijtimoiy va axloqiy qahramonlik jamiyatni rivojlanishining asosiy negizi sifatida ko‘rsatib o‘tildi*

Kalit so‘zlar: *Qahramonlik, ideal, ijtimoiy-falsafiy, globallashuv, insoniylik, burch.*

Hozirgi muommolariga boy davrda yoshlarda yuksak insoniylikka asoslangan chinakam qahramonlik va yuksak fidoyilik shakllantirishning ob‘ektiv shart-sharoitlari to‘g‘risida yanada chuqurroq o‘ylash taktik va strategik maqsadlarimiz sirasiga kiradi. Negaki, mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan keyingi davrlarda ijtimoiy va axloqiy qahramonlik jamiyatni rivojlanishining asosiy negizi sifatida ko‘rsatib o‘tildi. Ma‘lumki, o‘rganish va amal qilish natijasida butun olam, tabiat va jamiyatda ayrimlik bilan umumiylikning bir-biriga bog‘langanligiga duch kelamiz. Shu ma‘noda, har qanday fazilat kabi qahramonlik ham muhabbat, burch, mas‘uliyat, sadoqat, mardlik, jasorat, shafqat kabi tushunchalarga nisbatan xususiylikka hamda u mehr-oqibat, sodiqlik, ishonch kabi ayrim hodisalarning majmui, umumiy xossasi hamdir.

Qahramonlikning falsafiy mazmunini umumiylik va yakkalik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik tashkil etadi. Jumladan, shaxsiy darajadagi qahramonlik insonning ma‘naviy dunyoqarashida, ezgu maqsadlarida, axloqiy intilishlarida muhim va barqaror xususiyat sifatida namoyon bo‘ladi. Makrodarajadagi qahramonlik esa ijtimoiy tafakkurning jamoaviy kayfiyatlarida, hissiyotlarda, o‘z xalqiga nisbatan munosabatda, hayot tarzida, muhim qadriyatlar tizimida, boshqa xalqlar, ularning tili, tarixi, madaniyatiga bo‘lgan hurmatda namoyon bo‘luvchi qismini ifodalaydi.

Xalq og‘zaki ijodi asosan qahramonlik mavzusini o‘z ichiga oladi. Gilgamish, Odissey, Alpomish, Go‘ro‘g‘li, Kuntug‘mish, Tohir va Zuhra, Farhod va Shirin, hatto Afandi hamda Aldarko‘sa kabi obrazlar ham ana shu mavzu negizida yaratilgan. Qahramonlarini, olijanob fazilatlariga ega vatanparvarlarini, elparvarlarini kuylash har bir xalqning, millatning qadriyatidir. Biz qahramonlarini anglab xalq, millat hayotini anglaymiz.

Idealda ham, qahramonlikda ham shaxs ni olijanob maqsadlar bilan yashashga da'vat bor. Bu da'vat el, yurt, vatan, taraqqiyot manfaatlari bilan yashashni nazarda tutadi. Qahramonlik, u ergashadigan ideal shaxsiy manfaatlarni ijtimoiy manfaatlar bilan uyg'unlashtirishni, zarur bo'lganida shaxsiy niyatdan voz kechishni taqozo etadi. Qahramonlikda mudom vatanga oid nimadir bor bo'ladi, vatanparvarlik va elparvarlik tuyg'usiz qahramonlik yo'q. Quduqqa tushib ketgan mushukni yoki qo'zichoqni qutqarish uchun o'zini quduqqa tashlagan kishini biz qahramon atamaymiz, ammo ushbu harakat inson, go'dak hayotini qutqarishga qaratilsa, uni biz qahramonlik ataymiz. Demak, qahramonlik inson, el, vatan uchun fidoyilikdir.

Vatanparvarlik faqat chegarada turib dushman yo'lini to'sish emas, u vatan ravnaqi uchun sun'iy to'siqlarni bartaraf etish, davlat ramzlarini tarannum etish, vatan tabiatini kuylash, maqsadlariga xizmat qilish, mehnati bilan vatan sharafiga sharaf qo'shishdir. Tinch, ammo fidokorona mehnat, xokisorlik bilan vatanparvarlikka oid qadriyatlarni e'zozlash, egoistik mayllardan kechib, xalq, millat farovonligiga xizmat qilishdir. Bu erda ideal xalq, millat farovon yashashini ta'minlashda namoyon bo'ladi. Demak, ideal ob'ektivlashishi, ya'ni real xatti-harakatlarda namoyon bo'lishi darkor .

Ijtimoiy taraqqiyot talablariga muvofiq kelgan qahramonlik ijobiy xususiyatga ega. To'g'ri, bu o'rinda qahramonlikka sub'ektiv, tayyor tasavvurlar nuqtai nazaridan yondashish ham mavjud. Bunday yondashuv keng qahramonlik fenomenini tor qarashlar, sxema doirasida baholashni keltirib chiqaradi. Masalan, Sobir Rahimov va o'n to'rt etim bolani tarbiyalagan Shomahmudovlar haykallarini Toshkentdagi maydonlardan olishga oid qaror avtokratik boshqaruv hukm surgan davrdagi qahramonlik haqidagi umuminsoniy tasavvurlarni tor, mafkuraviy sxemaga solish edi. Hozir ular o'z o'rniga qaytarildi. Jamiyat hayotida, kishilar ongida qahramonlik fenomeni sifatida shakllangan qadriyatga salbiy munosabat kishilarda ijtimoiy taraqqiyot haqida noto'g'ri, noob'ektiv fikrlarni keltirib chiqaradi.

Ijtimoiy taraqqiyotning o'z qonunlari bor . Bu qonunlar inson xatti-harakatlarining mezoni hisoblanadi. Ularga egoistik maqsadlardan voz kechish, o'z hayoti va amallarini ijtimoiy tartiblarga, qonunlarga qarshi qo'ymaslik, etnomadaniy omillardan kelib chiqish, ijtimoiy foydali mehnatda qatnashish kabilar kiradi. Shunday ekan, qahramonlik ana shu qonunlarga muvofiq kelganida vatanparvarlik tuyg'usiga aylanadi.

Xalqimiz azaldan o'z o'g'lonlarini mardlik va halollik, jasurlik ruhida, el-yurt uchun jonini ham ayamaydigan asl pahlavonlar etib tarbiyalab keldi. Bu tajriba bizlarga milliy-ma'naviy merosimizning xalq og'zaki ijodi durdonalari orqali ham etib kelgan. Ayniqsa, o'zbek xalqining ori, g'ururi, yurtga muhabbati va ulug' dardini o'zida aks ettirgan, ajdodlarimiz badiiy dahosining bebaho yodgorligi bo'lgan "Alpomish" dostonida harbiy vatanparvarlikning yorqin namunasini ko'rish mumkin . Dostonda vatanparvarlik va harbiy vatanparvarlik fazilatlar in'ikosi bilan bog'liq epizodlar ko'plab uchraydi. Shu ma'noda, "Alpomish" - o'zbekning o'zligini namoyon etadigan, mard va tanti xalqimizning yurak-yuragidan chiqqan, ota-bobolarimizning avlodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan qahramonlik namunasi hamdir. Shuning uchun O'zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov bu dostonni butun o'zbek xalqining ma'naviy mulki ekanligini ta'kidlab, "Alpomish" dostoni bizga insonparvarlik fazilatlaridan saboq beradi. Odil va haqgo'y bo'lishga, o'z yurtimizni, oilamiz qo'rg'onini qo'riqlashga, do'stu yorimizni, or-

nomusimizni, ota-bobolarimizning muqaddas mozorlarini har qanday tajovuzdan himoya qilishga o'rgatadi", - deydi.

Mustaqillik tufayli amalga oshirilayotgan ma'naviy-madaniy, ma'rifiy-mafuraviy sohadagi yangilanishlar o'zbek xalqining buyuk kelajagiga qaratilgan, avlodni har tomonlama etuk, komil insonlar qilib tarbiyalashga mo'ljallangan ezgu maqsaddir. Shu ma'noda, "Alpomish" dostoni qon-qardosh turkiy xalqlar, jumladan, uning katta bir bo'lagi - o'zbeklar orasida qadim-qadim zamonlarda xalq jasorati, mardligi va qahramonligining namunasi sifatida yaratilgan. Ushbu doston asrlar davomida avlod-ajdodlar, avvalo, yoshlarning ma'naviyati, madaniyati, axloq-odobi, Vatanga muhabbat, oriyat, mardlik, bahodirlik, pahlavonlik, qatiyatlilik xislat-fazilatlarini shakllantirish va kamolga etkazishda muhim tarbiya vositasi bo'lib kelgan. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 13 yanvardagi qarori hamda YuNESKOning 1999 yildagi tadbirlar rejasiga binoan O'zbekistonda 1999 yil 6 noyabrda "Alpomish" dostonining 1000 yilligi Termiz shahrida bo'lib o'tdi. Tadbirlar doirasida "Alpomish o'yinlari" festivali O'zbekistonning eng yirik milliy sport o'yinlari musobaqalari har 2 yilda bir marta o'tkazish an'anaga aylandi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad – xalq o'yinlarini keng ommalashtirish, O'zbekistonda Alpomish kelbatli yoshlarni ko'paytirish, ularni vatanparvarlik, fidoyilik ruhida tarbiyalashdan iboratdir.

Ta'kidlash zarurki, o'zbek xalq harbiy qahramonlik fenomeni axloqiy ideal vositasida ijtimoiy-ma'naviy hodisaga aylanadi. Odatda, axloqiy ideal insonlarning o'zaro munosabatlarida, ijtimoiy tajriba, tabiiy muhit, diniy tasavvurlar, urf-odatlar, an'analar, inson hayoti va faoliyati bilan bog'liq g'oyalar negizida shakllanadigan etuklik va komillik sari chorlovchi timsol hisoblanadi.

Axloqiy ideal haqidagi zamonaviy yondashuvlarda faylasuf Anvar Qodirovning qarashlari o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Faylasuf axloqiy ideal tushunchasini burch, ezgulik va or-nomus singari axloqiy kategoriyalar ijtimoiy ongning boshqa jabhalarisiz (siyosat, huquq, san'at, fan va boshqalar) shakllanmaydi, har bir ijtimoiy ong shakllari o'z ta'sir va imkoniyat doirasida o'zaro dialektik aloqador bo'lgan kompleks muammo sifatida tadqiq etadi. Bu borada O.P.Selikova, L.I.Ruvinskiy, V.V.Borzixning axloqiy ideal shakllanishida yo siyosiy omillar, yoki his-tuyg'ular asosiy o'rin tutadi, degan qarashlarini tanqidiy o'rganib, quyidagi fikrni ilgari suradi: "Turli hodisalarning inson ongidagi idealga ta'siri haqida gap ketganda axloqiy faoliyat tafakkur va tuyg'ular birligini taqozo etishini unutmaslik kerak. Gnoseologik nuqtai nazardan inson axloqiy ideallarga his-tuyg'u va tafakkur yordamida ijtimoiy voqelikka ma'naviy tajriba orqali muayyan nazariy andaza sifatida munosabatda bo'ladi. Shuning uchun faqat siyosiy yoki emosional jarayonlarga ularni bir-biridan ajratgan holda urg'u bermaslik kerak. Axloqiy tajriba shundan dalolat beradiki, ba'zi odamlar umume'tirof etilgan normalarga teskari ish tutishadi, ular uchun axloqiy me'yorlar ularning individual faoliyatlariga nisbatan shunchaki og'zaki va beta'sir «jamiyat sadosi» bo'lib qolaveradi» .

Mazkur fikrdan ikkita xulosa kelib chiqadi. Birinchisi - sub'ekt ma'naviyatida shakllanadigan axloqiy ideal uning jamiyatda o'zini tutish uchun mashq qilingan ko'r-ko'rona axloq-odob emas, balki shaxs xatti-harakati va faoliyat salohiyatining e'tiqod darajasida tafakkur mulkiga aylanishidir. Shuningdek, ideal insonning axloqiy xulq-atvor me'yorini faqat uzoq kelajakda amalga oshirilishi uchungina emas, bu maqsadlarni

ro'yobga chiqarishda vorislik vazifasini ta'minlash uchun ham yaratiladi. Bu imkoniyatlar odamlarning ijtimoiy-tarixiy tajribasi orqali faoliyat normalari tarzidagi ideallarda qaror topadi. Shuning uchun bugungi real voqelik ayrim tarixiy shaxslar orzu qilgan yuksak axloqiy ideal sifatida ko'zga tashlanishi mumkin. Ikkinchisi - umuman ideal, xususan axloqiy ideal ijtimoiy ong shakllari bilan dialektik aloqadorlikda bo'ladi, deyish shaxs, millat va jamiyat axloqiy ideallari faqat ijtimoiy turmushning in'ikosi tarzida yuzaga kelishini bildirmaydi. Markscha mafkura namoyandalarining xatolaridan biri shunda ediki, ijtimoiy ong shakllari ijtimoiy turmushning in'ikosi tarzida targ'ib qilindi, shaxs, millat va bashariyat ongining ijodiy imkoniyat darajasi, mustaqil yaratuvchilik salohiyati inobatga olinmadi. Ana shuning natijasida o'zbek xalqi o'zining milliy qahramonlik fenomenidagi xarakter, faoliyat, tajriba va ideallik mohiyatini to'liq tasavvur eta olmadi.

O'zbek xalqining eng qadimgi yozma manbalarida ayollarning ijtimoiy ma'naviy qiyofasi turli obrazlarda tasvirlanadi. Chunki, ayollar ham farzandni, oilani, Vatanni himoya qilishda va dushmanga qarshi kurashishda erkaklar ko'rsatgan mardlik va jasoratni namoyon qilgan. Antik davr mualliflarining ta'kidiga ko'ra, agar sak qabilasidagi erkak qizga uylanmoqchi bo'lsa, u bilan maydonda yakkama-yakka kurashishi shart bo'lgan. Agar qiz engib chiqsa, engilgan kishi uning asiriga aylangan va batamom uning ixtiyorida bo'lgan. Qiz maydonda enggan kishigagina turmushga chiqqan

Yuqoridagi fikrlarning hayotdagi aksi qadimgi dostonlarda o'z ifodasini topgan. Zarina, Sparetra, To'maris kabi xalq qahramoniga aylangan ayollar siymosi jasorat timsoliga aylandi. Ana shunday rivoyatlardan eng qadimgisi sak malikasi Zarina va Midiya sarkardasi Stringey haqidagi rivoyat hisoblanadi. Unda O'rta Osiyoda yashagan qabilalarning Midiya davlati istilosiga qarshi kurashi hikoya qilinadi.

Antik davr tarixchilari Gerodot va Eforning ma'lumotlariga ko'ra, miloddan avvalgi VIII - VI asrlarda kuch qudratga etgan Midiya davlati bir necha bor O'rta Osiyoga yurish qilgan. O'rta Osiyo hududida yashagan qabila va elatlar bosqinchilarga qarshi Vatan ozodligi yo'lida matonat bilan kurash olib borgan. Ktesiy qoldirgan ma'lumotlarda ham mahalliy sak qabilasining midiyaliklarga qarshi ozodlik kurashi to'g'risida rivoyatlar keltiriladi .

Zarina Vatan mustaqilligi va erki uchun o'z xalqini bir g'oya atrofida birlashtiradi va midiyaliklarning son sanoqsiz qo'shiniga qarshi tengsiz jangga kiradi. U jangda qattiq yaralanib, dushmanga asir tushadi. Dushman qo'lida ham u faqat yurt ozodligi va erki uchun kurashishni o'ylaydi. Zarina asirlikda midiyalik jangchi Stringey bilan uchrashib qoladi. Yigit va qiz o'rtasida sevgi-muhabbatdek buyuk tuyg'u paydo bo'ladi. Bu ularni yakdillika chorlaydi va Vatan ozodligi yo'lida kurashda birlashtiradi.

Yana bir qahramon ayol Sparetraning yurt tinchligi va erki yo'lidagi kurashi ahamoniylar zulmiga qarshi qaratilgan bo'ladi. Antik davr tarixchisi Ktesiy qoldirgan ma'lumotlarga ko'ra, ahamoniylar shohi Kir II jangda sak qabilasining hukumdori (Sparetraning eri) Amorgni asir tushiradi. Ana shunda Sparetra o'z qabilasini bir g'oya atrofida birlashtiradi va katta qo'shin to'plab dushman qo'shinini tor-mor keltiradi. O'z eri Amorgni ozod etishga muvaffaq bo'ladi.

Shaxs hayot yo'lidagi ibrat, timsol va namunalar oddiy taqlid va ergashish holatidan ko'tarilib uning haqiqiy axloqiy idealiga aylanishi uchun tuyg'ular, ibrat, tafakkur tanlagan timsollar o'zaro birlashib, shaxs dunyoqarashining asosiga aylanishi zarur. Ana

shundagina shaxsning axloqiy ideali aniq va to'liq namoyon bo'lib, uning hayot yo'li va maqsadini, shaxs sifatidagi mavqeini ifodalaydi. Shuning uchun bir davr, bir zamon, bir guruh shaxslarning yashash va faoliyat jarayonida kimningdir ajralib chiqishi va o'z muhitiga sig'may qolishi axloqiy idealdagi ajralish oqibatidir. Binobarin, axloqiy idealni zo'rlab, targ'ibot bilan shakllantirib bo'lmaydi. U ijtimoiy muhit, milliy va individual hayot tarzi, qobiliyat va aql-idrok, tarbiya va axloqiy-diniy tuyg'ular, tushunchalar birligidan tashkil topadigan shaxsiy, milliy va umumbashariy ma'naviy qadriyatdir.

O'zbek xalqi qahramonlik fenomenida Alp Erto'nganing alohida o'rni bor. "Alp" tushunchasi o'zbek dostonlarida Vatan, xalq manfaatini yo'lida bunyodkorligi, ma'naviy jasoratlari bilan ajralib turadigan kishiga berilgan sifat, unvon hisoblanadi. "O'zbek tilining izohli lug'ati"da "alp" tushunchasining izohi quyidagicha talqin etiladi: "1. Qadimgi turkiy xalqlarda ikki qo'shin o'rtasidagi jang boshlanishidan oldin yakkama-yakka olishuvda ishtirok etuvchi jangchi. 2 folk. O'zbek xalq dostonlarida g'ayritabiiy kuch-quvvati, mardligi, jasorati va sh.k. bilan ajralib turadigan qahramon sifati". Masalan, "Alpomish" dostonida - Hakimbekka, "Go'ro'g'li" dostonida - Go'ro'g'liga mazkur sifatlar berilgan.

Globallashuv davrida jahon miqyosida vaziyat tez o'zgarib, dunyoning ayrim mintaqalarida ahvol tobora keskin tus olmoqda, turli qarama-qarshiliklar, mojaro va qon to'kishlar kuchayib, xalqaro terrorizm va ekstremizm xavfi ortib bormoqda. Bunday holat dunyoni chuqur tashvish va havotirga solmoqda. Shu bilan ayrim tadqiqotchilar mazkur tahdidlarni hal etish asosan O'zbekiston zimmasiga tushayotganini, aynan O'zbekiston mintaqasidagi yirik kuch sifatida xalqaro terrorizm, narkobiznes va turli hujmlar manbai bo'lib qolayotganini ta'kidlashadi.

Yuzaga kelayotgan ana shunday murakkab va oqibatini oldindan aytib bo'lmaydigan vaziyat odamlardan yuqori darajadagi ogohlikni saqlash va doimiy tayyorgarlik holatida bo'lish bilan birga yuksak vatanparvarlikni taqozo etadi. Bu, avvalo, tarixni chuqur bilish, madaniy qadriyatlarini anglash, ma'naviy merosni tushunish orqali amalga oshadi. Chunki, o'z tarixini, madaniyatini, ma'naviyatini bilgan, tushungan va to'g'ri anglagan, undan ruhiy quvvat oladigan xalqni hech qanday kuch engi olmasligi bugungi kunda yanada oydinlashmoqda. O'zbek xalqining haqqoniy tarixini barpo etish ishini ko'p ming yillik boy o'tmishimizni tadqiq etishning yaxlit konsepsiyasini aniqlab olishdan boshlanganligi va bu kelajakda ham uzluksiz davom etadigan mas'uliyatli ishga aylanganligi bir tomondan, harbiy vatanparvarlik g'oyalarini talqin etishning tarixiy metodologik asosini mustahkamlasa, ikkinchi tomondan yoshlarda harbiy vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishning milliy mentalitetimizga asoslangan tizimning mustahkamlanishini ta'minlaydi.

Xulosa qilganda, tarixiy manbalar tahlili va uning negizida shakllangan ilmiy-nazariy holat, umumlashmalar, xulosalar va saboqlar harbiy vatanparvarlik ruhidada tarbiyalash tamoyiliga yanada xolisroq nazar tashlashni, hamda vatanparvarlik paradigmasini amalga tatbiq etishda hukumat tuzilmalari faoliyatini shakllantirishga imkon beradi. Tariximizdagi harbiy qahramonlik idealini tarbiyalashning konseptual asoslari tadqiqotini XXI asr o'zbek farzandi shaxsini shakllantirishga sezilarli darajada imkon beruvchi zamonaviy qahramonlik paradigmalari ishlab chiqishda qo'llash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. -Toshkent: Yangi asr avlodi, 2004. -123 b.
2. Mirzo Ulug'bek. To'rt ulus tarixi. –Toshkent: Cho'lpon nashriyoti, 1994
3. Muminov A. O'zbekiston: axborotlashgan jamiyat sari. –T
4. Muhammad Ali. Sarbadorlar. Tarixiy roman. Dilogiya. -Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2011.
5. Mo'minov I. Amir Temurning O'rta Osiyo tarixida tutgan o'rni va roli. –Toshkent: Fan, 1977;
6. Nazarov Q. G'oyalar falsafasi. Tajribaviy qo'llanma. -Toshkent: Akademiya, 2011. -84 b.
7. Negmatov B. O'zbekistonda harbiy ishlar tarixidan lavhalar. –Toshkent: Falsafa va huquq instituti, 2010. –B. 74.
8. Nurmatova M. Axloqiy va estetik madaniyat. –Toshkent, 2016. –B. 13
9. Oila ma'naviyati. O'quv qo'llanma. –Toshkent: Ijtimoiy fikr markazi,
10. Otamurodov S. Globallashuv va millat. - Toshkent: Yangi asr avlodi
11. Otamurodov S. Milliy rivojlanish falsafasi. –T.: «Akademiya»,
12. Otamurotov S. Globallashuv va milliy-ma'naviy xavfsizlik. –T., O'zbekiston, 2013. – 456 b.
13. Otamurotov S., Mamashokirov S., Xolbekov A., Lafasov M. Markaziy Osiyo: g'oyaviy jarayonlar va mafkuraviy tahdidlar. – Toshkent:
14. Ochiliev A.S. Bugungi dunyoning mafkuraviy manzarasi. – T.: Ijod dunyosi nashriyot uyi, 2002. – 32 b.